

TÜRKÇEDE İKİLİ (DOUBLET) ALINTILAR

Hatice ŞİRİN*

Öz: Bu makalede doublet terimi ve Türkçedeki doublet alıntılar konusu incelendi. David Crystal'ın *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* adlı başyapıtında “bir dile farklı rotalardan giren, ortak bir kökene dayanan, biçimsel ve anlamsal yönden benzerlikleri olan farklı sözcük çiftleri” olarak tanımladığı doubletlerin Türkçedeki on örneği ele alındı.

Anahtar Kelimeler: doublet, etimolojik ikizler, Türkçede doublet.

Doublet Quotes In Turkish

Abstract: In this article, the term doublet and the doublet examples in Turkish were examined. As David Crystal defined in his magnum opus *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, “doublet is a term used for a pair of different words in a language which have a common origin and display similarities of form and meaning”. In this article ten doublet examples in Turkish were discussed.

Keywords: The term doublet, etymological twins, doublet in Turkish.

1. Giriş:

Türkçede *doublet* alıntı konusu ilk kez Eren 1995'te ele alınır. Eren bu terime Alm. *Doppelform*'dan esinlenerek *ikili biçim* karşılığını önerir. Eren, Türkçedeki *ikili biçim* (doublet) örneklerine *badem* ve *payam* ile başlar; ancak *doublet* terimi hakkında -belki de bilindiğine hükmederek- bir izah yapmadığı için, verdiği örnekler Türkiye Türkolojisinde yanlış anlaşılır ve *doublet* terimi alıntı sözcüklerin Türkçede gerçekleşen ses ve anlam değişimleriyle ortaya çıkan varyantları zannedilir. Böylece *aktar / attar, servi / selvi, merhem / melhem* gibi benzeşmezlik, akıcılaşma vb. ses olaylarıyla Türkçede ortaya çıkan ikincil biçimler, özgün biçimlerle birlikte *doublet* örnekleri arasında zikredilir¹. Oysa Eren, makalesinde *badem* ve *payam* biçimlerinin Türkçeye farklı yollardan iki ayrı dönemde geçmiş olduğunu açıkça belirtir. *Bayam* (> *payam*)'ın “dilimize eski çağlarda geçip ve *-d-* > *-y-* değişmesine uğrayarak Türkçede *bayam*'a çevrildiğini”; *badem* biçiminin ise daha sonraki bir dönemde geçtiğini; “daha açık bir söyleyişle, Farsça *badam*'ın Türkçeye ayrı çağlarda iki kez geçtiğini” net biçimde ifade eder (1995: 731-732). Eren'in verdiği ikinci örnek Türkçeye Arapçadan geçen *ceviz* (جوز) ve Farsçadan geçen *koz* (گوز)'dur. Her iki sözcük de Türkçeye farklı dönemlerde farklı dillerden geçen; ama aynı kökene dayanan öğelerdir. *Koz*, Türkçede ilk kez Harezmi Türkçesi eserlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*'de (12. yy), *ceviz* ise Eski Anadolu Türkçesi tıp metinlerinden *Edviye-i Müfrede*'de (14. yy) tanıklanır: *sanadı koznı* “saydı cevizi” (Yüce 1993: 57/6); *hindüstân kozı ki cevz-i hindî dërler* (Canpolat-Önler 2007: 39a/2). Dolayısıyla, bu örnekte farklı iki biçim olsa da bu biçimlerin kökeni aynıdır. Türkçeye farklı dönemlerde, farklı rotalardan geçmişlerdir. Eren'in makalesindeki son örnek *pide* ve *pizza*, *doublet* terimini en iyi açıklayan alıntılardır. *Pide*, Türkçeye Rumcadan (> *pita*) ; *pizza* İtalyancadan (> *pizza*) geçer ve her ikisi de ortak bir köke dayanır (1995: 736).

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir / TÜRKİYE. E-posta: hatice101@yahoo.com, ORCID NO: 0000-0003-3194-6176

¹ Örn. Kara, M (2011). *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, Kesit Yayınevi.

Doublet, Eren'in mezkur makalesindeki örneklerden de anlaşılacağı gibi, bir dile farklı rotalardan giren, ortak bir kökene dayanan, biçimsel ve anlamsal yönden benzerlikleri olan iki veya daha fazla sözcüğe verilen addır (Crystal 2008: 157; Matthews 2007: 113). Örneğin, İngilizcede *paper* ve *papyrus* biçimleri, bu dile Norman Fransızcası ve Latince'den geçen bir *doublet*'tir. Normanca *papir*, Latince *papyrus*'tan, o da Grekçe *papuros*'tan gelir. Grekçe *papyrus* ise, İngilizceye aracı dil olmaksızın 14. yüzyılda geçer. (Sesterhenn 2016: 3-5; 43); yani, *paper* İngilizceye Normancadan, *papyrus* Yunancadan geçer.

Köken olarak Latin *rēx* "kral"a dayanan *regal* "krallık" sözcüğü, İngilizceye Latince'den 14. yüzyılda; *royal* "kraliyet" sözcüğü ise Fransızcadan (< *roial*) Orta İngilizce döneminde geçer. İngilizcedeki bir başka *doublet*, Eski Yunanca (*kamara* *καμάρα* "kemerli, tonozlu tavanı olan bina, oda") kökenli *camera* ve *chamber*'dir. *Camera* "özel oda; kamera" İngilizceye 18. yüzyılda aracı dil olmaksızın Latince'den; *chamber* "oda; kamara" ise 13. yüzyılda Eski Fransızcadan (< *chambre*) geçer. (Sesterhenn 2016: 35; 41). Örneklerden açıkça görülmektedir ki, *doublet* terimi, bir dildeki herhangi bir alıntının o dilde geçirdiği biçimsel değişmelerle ortaya çıkan ikincil formu için kullanılmaz.

2. Türkçede doublet alıntıları:

Türkçede çok sayıda *doublet* alıntı bulunmaktadır. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Türkçeye giren Fransızca sözcüklerin ve 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkçeye giren İngilizce sözcüklerin bir çoğunun İtalyanca biçimlerinin, Türklerin bu son dilin konuşurlarıyla ilişki kurdukları dönemlerde Türkçeye geçtiği görülmektedir. Örn. kökeni Gotça *wardya* "muhafız"a dayanan *vardiyan* a.a. (< Ven. İt. *vardián*) Türkçeye İtalyancadan geçer ve Türkçede 16. yüzyıldan itibaren tanıklanır². Aynı kökene dayanan *gardiyân* ise Fransızcadan (< Fr. *gardien*) geçer³. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür: Far. *Eflâtûn*, *felâtûn* (< افلاطون, فلاطن), Fr. *Platon* (Eski Yun. *Plátôn* Πλάτων); İt. *istenografya* (< *stenograpia*), Fr. *stenografi* (< *sténographie*) vd.

Bu çalışmadaki *doublet* alıntı örnekleri Osmanlı ve Türkiye Türkçesiyle sınırlandırılmıştır. Aşağıdaki *doublet* alıntılardan ilk dördü, Türk Dil Kurumu tarafından Prof. Dr. Gürer Gülsevin başkanlığında yürütülen Türkçenin Köken Bilgisi Sözlüğü Projesi'nde yazmış olduğum maddelerdir.

2. 1. antika; antik:

Osm., Ttü. *antika* "eski çağlardan kalma; tuhaf" < İt. *antico* a.a. < Latin *antiquus* "eski" < Lat. *ante* "önce" (Pianigiani 1907: 63; Tietze 2002: 107).

TTü. *antik* "İlk Çağdaki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan, antika" < Fr. *antique* a.a. < Latin *antiquus* "eski" < Lat. *ante* "önce" (CNRLT; Tietze 2002: 107).

Antika, 19. yüzyılda İtalyancadan; *antik* 20. yüzyılın ilk çeyreğinde⁴ Fransızcadan geçer. Lehçe-i Osmani'de (1876) "antika (انتیقا): Eski şey, tuhaf, nevâdir. Eski

² Kahane-Tietze, Türkçedeki en erken örneği Derûni'nin bir kasidesinden tanıklar: *ölelüm ölmeden öydin edelüm ya 'nî huzûr / yıkalum mankayı manka demedin vardiyân* (1988: 699).

³ Kâmûs-ı Fransevî'de (1882) "gardien: muhafız, bekçi, gardiyân", Kâmûs-ı Türki'de "gardiyân (غارديان): kolcu, nöbetçi, muhafız: *karantina*, *hapishane gardiyani*" olarak tanımlayıp örneklendirilir.

⁴ Sözcüğün tanıklandığı en erken örneklerden birini, 04.11.1930 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinde görürüz: *Allahın bizzat insanda beden oluşunu tebcil etmek (insan mefhumunda değıl, insan timsalinde) antik zihniyete uygundur, fakat asri zihniyet buna muhalefet gösteriyor..*

zamandan kalma oyma taş, meskûkat, âsâr-ı atîka. Avâm zebânında tuhaf şey” olarak açıklanır. Kâmûs-ı Türki’de (انتيقا) aynı tanım yapılabir kökeni Lat. *antiqua* gösterilir ve *antika bir adam* örneğiyle “pek nadide, pek makbul ve istihza tarikiyle garip, acib, tuhaf” mecazlaşmasına da değinilir.

2. 2. akasya; akakiya:

Osm. *akakiya* “akasya” < Rum. *akakia* (ακακία) a.a. (Beekes 2010: 48; Tietze 2002: 51).

TtÜ. *akasya* “akasya” < Fr. *acacia* a.a. < Lat. *acacia* a.a. < Rum. *akakia* ακακία a.a. (CNRLT; Tietze 2002: 51).

Akakiya, Eski Anadolu Türkçesine Rumcadan; *akasya* Osmanlıcanın son döneminde Fransızcadan geçer. Rumca *akakiya*, Türkçede en erken Edviye-i Müfredde’de (ykl. M. 1387) ağzından kan gelen kişiye verilecek ilaçlar listesinde tanıklanır: ...*akâkiyâ ve bādâm yağın bile karışdura yaka* “...akasya ve badem yağını birlikte karıştırıp yakı yaksın.” (Canpolat-Önler 2007: 49b/15). Fransızca biçim, Kâmûs-ı Türki’de (1900) “*akasya* (اقاسيا) dikenli ve dikensiz, çiçekli ve çiçeksiz envâ’-ı kesîresi olan bir cins ağaç” olarak tanımlanır.

2. 3. akademi; akademya:

Osm. *akademya* “encümen-i dâniş” < İt. *academia* < Lat. *acadēmīa* a.a. < EYun. *akadēmīa* (ακαδημια). (Tietze 2002: 51; Beekes 2010: 47).

TtÜ. *akademi* “yüksekokul; çıplak model resmi; bilginler, yazarlar, sanatçılar kurulu” < Fr. *académie* a.a. < Lat. *acadēmīa* a.a. < EYun. *akadēmīa* (ακαδημια) “Platon’un Atina yakınlarında ders verdiği okul” (İsmi, okulun sahibi olan *Akadēmos* (Ακάδημος) adlı kişiden alır.) (CNRLT; Tietze 2002: 51; WebsDic; Beekes 2010: 47).

İmparatorluğun son yüzyılında *encümen-i dâniş* karşılığında Türkçeye *doublet* alıntı olarak geçer. *Akademya*, Tanzimat öncesinde İtalyancadan; *akademi* Tanzimat döneminde Fransızcadan geçer. İtalyanca biçimi Nişanyan, en erken Ebubekir Ratib Efendi’nin Nemçe Sefaretnamesi’nden (1792); Fransızca biçimi Tietze, en erken Rifâ’a bin Bedevî, Seyahatname-i Rifâ’a (1839)’dan tanıklar.

Kâmûs-ı Türki’de (1900) “*akademiya* (اقادمية) [Yu. ακαδημια] ulûm ve fûnûn encümeni”; Kâmûs-ı Fransevî’de (1905) “Eflatun’un şâkirdanına ders verdiği meydanın ismi. Eflatun’un mezheb-i felsefisi; encümen-i dâniş; Fransa encümen-i dânişi; Fransa’nın taksimatına göre ma’ârif idaresi; meşhur bilardo oyuncularının toplandıkları, buldukları mahal; çıplak resim nüshası; ‘umûma mahsûs resim ve mi’marî mektebi” olarak açıklanır.

Sözcüğün “çıplak model resmi” anlamı, Fransızcada ortaya çıkan bir metonimi (ad aktarması)’dır (CNRLT).

2. 4. akort; akorda:

Osm. *akorda* “müzik aletinin sesini ayarlama” < İt. *accordo* “ahenk” < İt. *accordare* ‘akord etmek’ < Lat. *accordāre* a.a. (Pianigiani 1907: 18; Tietze 2002: 107).

TtÜ. *akort* “armoniyi sağlayan seslerin birleşmesi, uyum” < Fr. *accord* a.a. < İt. *accordo* “ahenk” < İt. *accordare* “akord etmek” < Lat. *accordāre* a.a. (CNRLT; Tietze 2002: 107).

Akorda, Osmanlıcanın son döneminde İtalyancadan; *akort* aynı dönemde Fransızcadan geçer. İtalyancadan geçen biçim, Kâmûs-ı Türki’de “*akorda* (İt. *accordo*): piyano ve sair âlât-ı musikiyye düzeni [Düzen demeli]” olarak kayıtlıdır.

Akordanın, Cumhuriyet döneminden sonra kullanımını azalarak yerini *akort* biçimine bırakır.

Fransızcadan geçen biçim, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren tanıklanır⁵. Fransızcadaki pek çok anlamından Türkçeye müzik terimi olarak kullanılabildiği girer. İlk yıllarda *akord* ve *akort* birlikte kullanıldıktan sonra, *akort* biçimi standartlaşır.

Accord, Türkçede Fransızcadaki gibi *akor* olarak da telaffuz edilir ve “üç veya daha çok sesin bir arada tınlaması” anlamıyla kullanılır. Böylece Fr. *accord* biçimi Türkçede *akort* hem de *akor* olarak kullanılır.

2.5. baston; baton:

Osm., Ttü. *baston* “asa” < İt. *bastone* “sopa, değnek; asa” < Lat. *bastum* a.a. < Lat. **bastare* “taşımak” < EYun. *bastázein* (βαστάζειν) a.a. (Pianigiani 1907: 138; Stachowski 1988: 198; Tietze 2002: 214).

Ttü. *baton* “kayakta dengeyi veya hızı sağlamak, beyzbol, hokey, kriket gibi sporlarda itmek veya vurmak amacıyla kullanılan sopa” < Fr. *bâton* “değnek, asa, sopa, sopa darbesi” < Lat. *bastun* “sopa” < Lat. **bastare* “taşımak” < EYun. *bastázein* (βαστάζειν) a.a. (TS; CNRLT).

Baston, 19. yüzyılda İtalyancadan; *baton* 20. yüzyılın ilk yarısında Fransızcadan (Tü. *baton* < Fr. *bâton*) geçer. İtalyancadan geçen *baston* Lehçe-i Osmani’de (1876) “baston (باسطون) deynek, asa; gemiler başında cıvadradan sürülen çubuk”; Kâmûs-ı Türki’de “baston (باستون): değnek, asa, el değneği, alafranga zarif değnek” olarak tanımlanır. Fransızcadan geçen *baton* “orkestra idare çubuğu” ve “kayak, beyzbol, hokey, kriket gibi sporlarda kullanılan değnek” anlamlarında kullanılır⁶.

2.6. batarya; bateri:

Osm. *batarya* “altı top, asker ve levazımdan oluşan takım”; Ttü. *batarya* “pil; birkaç aygıtın bir araya getirilerek belirli bir biçimde eklenmesinden oluşan takım” < İt. *batteria* “pil; (müzik) bateri; (askerlik) ağır top” < Lat. *battuere* “vurmak, dövmek” (Pianigiani 1907: 139; Stachowski 1988: 198; Tietze 2002: 218).

TTü. *bateri* “orkestrada vurmalı çalgı takımı, davul” < Fr. *batterie* “pil; akü; (askerlik) batarya; (orkestra) vuruşlu çalgılar takımı; takım, eşya takımı; başarı sağlayıcı ön hazırlık, başarı araçları” < Lat. *battuere* “vurmak, dövmek” (TS; CNRLT; Saraç 1985: 144).

Türkçede *batarya* 19. yüzyılın ilk yarısından⁷; *bateri*⁸ 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren tanıklanır. Lehçe-i Osmani’de *batarya* “(بطارية) bir takım top; altı topun asker ve levazımı, topçu bölüğü. Bataryayı yemek: alabanda gibi zor görmek, tekdir iştirmek; bir takım top mahalli: gemi bataryası” olarak açıklanır (44). Kâmûs-ı Türki’de bu anlamlara ek olarak “mec. sert muamele, şiddetli tekdir, alabanda; elektrik manzumesine Fransızcada *batarya* denilirse de, Türkçede denilmez” bilgisi verilir. *Bataryanın* askerlikteki anlamı günümüzde eskimiş olup “pil” ve “takım (*musluk bataryası* gibi)” anlamları kullanılmaktadır.

⁵ Sözcüğün tanıklanıldığı en erken örneklerden birini, 01.09.1921 tarihli Hakikat Gazetesi’nde görürüz: *Çocuğun birisi her nasılsa makâmı bozdu, gâliba akordsuz bir ses de vardı.*

⁶ *Batonsale* “tuzlu çubuk kraker”in kökeni, Fr. *bâton salé* değil, Fr. *batonnet salé*’dir.

⁷ Kahane-Tietze, denizcilik terimi olarak kullanılan sözcüğü en erken Kanunname-i Bahriye’yi Cihâdiye (M. 1827)’den tanırlar: *birinci top bataryasının hükümdarı* (Kahane-Tietze 1988:103)

⁸ *Baterinin* Türkçedeki en erken kullanımlarından biri, 29.06.1934 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’ndeki bir reklamdır: *krome ve nikel bateri ve musluklar, havagazi ocakları.*

2.7. dragoman; tercüman:

Osm. *dragoman* / *dragman* / *dirügümen* “tercüman” < İt. *dragomanno* “doğu dilleri mütercimi” < Bizans Yun. *dragomános* (δραγομάνοϛ) a.a. < Eski Ar. *targumān* (ترجمان) a.a.⁹ (Tietze 2002: 590; Urban 2015: 47).

Ttü. *tercüman* “tercüman” < Ar. *turcumān* / *tarcumān* (ترجمان) a.a. (Wehr 1976: 93; Stachowski 2019: 326).

Dragoman, Türkçede en erken 16. yüzyıl Osmanlı tarih metinlerinde¹⁰; *tercüman* 14. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi mesnevilerinde¹¹ tanıklanır. Lehçe-i Osmani’de “*dragoman* (دراغومان): tercüman, avam zebanında dramın”; Kâmûs-ı Türkî’de “*dragoman* (*diragoman*) (دراغومان): [Ar. *tercemân*’dan me’hûz] Fr. *drogman*’dan] tercüman, dil uşağı” olarak açıklanır.

Tercüman ise, Kâmûs-ı Türkî’de “tercüman (ترجمان): bir lisandan diğer bir lisana çevirip maksadı anlatan adam, dilmaç” şeklinde izah edilip *tercüman* ve *mütercim* arasındaki fark belirtilir: “Tercüman ağızdan ve mütercim ise kalemle tercüme edene derler.”

2.8. efrenc; frenk:

Osm. *efrenc* “Avrupalı” < Ar. *efrenc* (افرنج) a.a. (Wehr 1976: 710; Tietze 2002: 626).

Ttü. *frenk* “Anglosakson, Cermen veya Latin ırklarının birinden olan kimse; Osmanlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara verdikleri ad” < Far. *fereng*, *firing* (فرنك) “Frenk; İtalyalı; Avrupalı; Hıristiyan; kısa elbise giyen tüm milletler” (Meninski 1680 III: 890; Steingass 1963: 922; TS).

Efrenc Türkçede 14. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden¹², *frenk* ise *efrenc* biçimiyle 13. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden¹³ itibaren tanıklanır.

Meninski lugatında “*efrenc* (افرنج): Far. *frenk* (فرنك) ve Lat. Francus, Italus, Gallus” sözcükleriyle tanımlanır (I: 317); “*frenk* (فرنك): apud orientales Europaeae nationes exceptis graecis (“Doğudakilere göre, Grekler haricindeki Avrupa halkları”); “*frenk* (فرنك): Francus, Italus & omnes Eueropae populi, brevioribus utentes vestibus (“Franklar, İtalyanlar & tüm Avrupa halkları, kısa giysi giyenler”). *Frenk zahmeti*, *frenk uyuzu*: Lues venerea, morbus gallicus (“zührevi bir hastalık, sifiliz”); *frenk alması*: species pomi magni (“büyük elma çeşitleri”); *frenk eriği*: prunum Francorum (“Frenk eriği”) olarak açıklanıp örneklendirilir (III: 890).

⁹ *Dragoman*, Türkçede olduğu gibi, Batı dillerinde de *doublet* bir sözcüktür. Arapçadan, Latince *turchemannus* aracılığıyla Fransızcaya *truchement*; Almancaya *trutzelmann*; İngilizceye *truchman*, *truceman* biçimlerinde de geçer (CNRLT; DWDS; Cannon 1994: 325).

¹⁰ Tietze, Türkçedeki en eski kullanımını *dirügümen* biçiminde M. 1485 tarihli Aşık Paşazâde Tarihi’nden tanıklar: *Hünkar dirügümen getürtdi. Sordı kim: "Ben hód sizün-ile düşmanlık itmedüm, siz benüm vilayetüme ve üzerüme neden geldünüz?" didi.*

¹¹ En erken örneklerinden birini Mantıku’t Tayr (M. 1317) ve Kadı Burhaneddin Divanı’nda (M. 1393) görürüz: *çün göresin şâhı peydâ vü nihân / olmaya Gülşehri’den yig tercümân* (Yavuz 2007: 3482); *gönül hâlini yüzüm ayda durur / ne hacet ortada bir tercemâna* (Ergin 1980: 548).

¹² Sözcük Türkçede en erken 1341 tarihli Firakî’nin Husrev ü Şîrîn’inde tanıklanır: *rezmgעה sadâ virdükçe kûsı / serâsime ide efrenc ü rûmı* (Bayram 2017: 288).

¹³ Sözcük Türkçede en erken Yunus Emre Divanı’nda (13. yy) ve Kadı Burhaneddin Divanı’nda (M. 1393) tanıklanır: *gâh bir gâzî olam efrenc’ile ceng eyleyem / geh dönem efrenc olam nisyânula isyân olam* (Tatçı 1990: 201/15); *çoh frenge ahdı hindü çerisi / zülfi gibi ceys-i cerrâr olmadı* (Ergin 1980: 676)

Redhouse sözlüğünde “A. *efrenc* (فرنخ): “The Franks; Europeans” olarak tanımlanır¹⁴ (Redhouse 1890: 156). Kâmûs-ı Türki’de ise Arapçaya Fr. *franc*’dan geçtiği zannıyla açıklaması yapılır: “Bu kelime kurûn-ı vustâda teşekkül etmekle, o vakitlerde Frankların ve aelhusus Şarلمان’ın hükmü altında bulunanlara ve bi’t-ta’mim bütün Avrupalılara ıtlak olundu. Frenk, Avrupalı: Tâ’ife-i Efrenc. *Dâ’ü’l-efrenc*: frengi illeti”.

Frenk, Lehçe-i Osmani’de “*frenk* (فرنك) Efrenc-i garbî; Avrupalı”; Kâmûs-ı Türki’de “*frenk* (فرنك) Far. [Fr. *franc* mu’arabi: *efrenc*] Avrupalı. *Frenk arpası*: sütlaç ve çorba yapılan kabuksuz arpa, Fr. orge perlé; *frenk üzümü*: şurubu yapılan ufak taneli maruf bir cins meyve; *frenk inciri*: kaktüs denilen nebatın bir nevi ki bir meyve verir; *frenk patlıcanı*: vaktiyle domatese verilen isin; *frenk patı*: Fr. *reine marguerite* denilen bir nevi pat, çiçek; *frenk sicimi*: Avrupa’dan gelen iyi bükülmüş bir sicim; *frenk gömleği*: kolalı gömlek [Avrupa’dan gelme daha bir çok şeylere bu isme izafetle hasıl olmuş mürekkep isimler veriliyor.]” şeklinde açıklanır (2010: 353).

2.9. foya; folyo:

Osm., Ttü. *foya* “parıltısını artırmak için elmas taşlarının altlarına konan ince metal yaprak” < İt. *foglia* “yaprak, varak; kağıt tabakası” < Lat. *folia* (Lat. *folium* “yaprak”ın çoğulu). (TS; Pianigiani 1907: 546; Tietze 2009: 81).

Ttü. *folyo* “folyo kâğıdı” < İng. *folio* “yaprak; defter sayfası” < Lat. *folia* (Lat. *folium* “yaprak”ın çoğulu). (TS; WebstDic.)

Foya, Türkçede 19. yüzyılın ilk yarısından; *folyo* 20. yüzyılın ilk yarısından¹⁵ itibaren tanıklanır. Lehçe-i Osmani’de “*foya* (فويا) yaldız vetel bayrağı ki taş altına konup ferini ziyade eder; *foya vermek*: sırrı zahire çıkmak; *foyası çıkmak*: kizbi, kabalığı, batımı meydana vurmak”; Kâmûs-ı Türki’de “*foya* (فويه) elmas taşları altına konulan ince varak yaprağı; sahtelik. *Foya meydana çıktı*: sahteliği anlaşıldı; *foya vermek*: sır saklayamamak, belli ettirmek” olarak açıklanır. Hindoğlu sözlüğünde Fr. *feuille* “T. yaprak (بیراق), *foya* (فويا)” ve Fr. *paillon* “T. *foya* (فويا)” sözcükleriyle “tach altına konan varak” olarak tanımlanır (Hindoğlu 1838 II: 347).

Sözcük, “sahtelik; kötü niyet” anlamını Türkçede kazanır.

2.10. plaka; plak:

Osm. *plaka* “deniz ortasında yassı büyük kaya”; Ttü. *plaka* “kara taşıtlarına takılan numara levhası; metal yaprak” < Rum. *plaka* (πλάχα) “levha” ~ İt. *placca* a.a. < Yun. *plax* (πλάξ) a.a. (Pianigiani 1907: 1032; Kahane-Tietze 1988: 832; Eren 1999: 336; TS).

Ttü. *plak* “pikap veya gramofonda müzik dinlemeye yarar daire biçiminde disk” < Fr. *plaque* “maden levha; kapak; plaka; büyük nişan; (tıp) pul pul kalkan deri parçası; deri lekesi” < Flem. *placke* “tahta levha” < Yun. *plax* (πλάξ) “levha” (Saraç 1976: 1062; CNRLT; DLF).

Plaka, Türkçede 16. yüzyıldan¹⁶; *plak* 20. yüzyılın ilk yarısından¹⁷ itibaren tanıklanır. *Plaka* Lehçe-i Osmani’de “*pilaka* (پلآقا): İtalyanca, deniz ortasında yassı büyük kaya” olarak tanımlanır.

¹⁴ Redhose sözlüğünde *frenc* (فرنخ) biçimi de kayıtlıdır (Redhose 1890: 1379).

¹⁵ Türkçedeki en erken örneklemeden biri 14.02.1944 tarihli Vakıf gazetesinde tanıklanır: **Folyo alemnium (beyaz) 30.000 varak.**

¹⁶ Kahane-Tietze, denizcilik terimi olarak kullanılan sözcüğü, *palaka* ve *pilaka* biçimleriyle en erken Kitab-ı Bahrîye’den (1521; 1525-26) hem özel hem de cins ad olarak tanıklar: *Ortada*

Plak, “pikap veya gramofonda müzik dinlemeye yarar daire biçiminde disk” anlamını Türkçede kazanır.

3. Sonuç:

1. *Doublet* alıntı, bir dile farklı rotalardan giren, ortak bir kökene dayanan, biçimsel ve anlamsal yönden benzerlikleri olan iki veya daha fazla sözcüğe verilen addır.

2. *Doublet* terimi, bir dildeki herhangi bir alıntının o dilde geçirdiği biçimsel değişimlerle ortaya çıkan ikincil formu için kullanılmaz.

3. Türkçedeki *doublet* örneklerinin büyük bir kısmı, Türkçenin tarihsel ve modern dönemlerinde Türkçeye geçen alıntı çiftleridir.

4. Bu makalede Osmanlı ve Türkiye Türkçesindeki *doublet* alıntılar ele alındı. Türkçenin daha eski dönemlerine (Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm vd.) ait *doublet* alıntılar ise, araştırmacısını bekleyen el değmemiş bir konudur.

Kısaltmalar

a.a.: aynı anlam

Ar.: Arapça

CNRLT: Centre national de ressources textuelles et lexicales (<https://www.cnrtl.fr/etymologie/>).

DLF: É. Littré, Dictionnaire de la langue française (<https://www.littre.org>).

DWDS: Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache (<https://www.dwds.de>).

EYun.: Eski Yunanca

Far.: Farsça

Flem.: Flemenkçe

Fr.: Fransızca

İt.: İtalyanca

Lat.: Latince

Osm.: Osmanlı Türkçesi

Rum.: Rumca

TS: TDK Türkçe Sözlük

Ttü.: Türkiye Türkçesi

Ven. İt.: Venedik İtalyancası

WebstDic.: Webster Dictionary (<https://www.merriam-webster.com>)

Yun.: Yunanca

Arşivler:

Akşam Gazetesi Arşivi (<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr>).

Hakimiyeti Milliye Gazetesi Arşivi (<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr>).

Vakit Gazetesi Arşivi (<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr>).

Hakikat Gazetesi Arşivi (<https://www.osmanlicagazeteler.org>).

Kaynakça

BAYRAM, A. (2017). *Firâkî'nin Husrev ü Şîrîn'i (İnceleme-Metin- Bağlamlı Dizin-İşlevsel Sözlük)*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

BEEKES, R. (2010). *Etymological Dictionary of Greek*, Leiden-Boston: Brill.

CANNON, G. H. (1994). *The Arabic Contributions to the English Language: An Historical Dictionary*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

palaka dërler bir yêrlü taş-da var-dur. Ve ol sıgları dolaşub Burun Hisâr öjünde olan *Pilaka* burnundan ihtirâz édeler kim ol burunuñ ucunda *pilaka* dërler bir taş var-dur. (Kahane-Tietze 1988: 832).

¹⁷ Türkçedeki en erken örneklemeden biri 24 Mayıs 1929 tarihli Akşam gazetesinde tanıklanır: *Sergiye Anadolu'da toplanan havaların plakları gönderilecektir*.

- CANPOLAT M., ÖNLER Z. (2007). *İshak bin Murad. Edviye-i Müfrede*, Ankara: TDK Yayınları.
- CRYSTAL, D. (2001). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Blackwell Publishing.
- EREN, H. (1995). "Türkçe'de Doublet Örnekleri", *Türk Dili*, 523, Ankara: TDK Yayınları: 731-736.
- ERĞİN, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- HINDOĞLU, A. (1838). *Hazine-i Lugat ou Dictionnaire Turc-Français II*, Vienne.
- KAHANE, HŞR.- TIETZE, A. (1958). *The Lingua Franca in the Levant: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, Urbana: University of Illinois Press.
- AHMET VEFİK PAŞA (1876) [2000]. *Lehçe-i Osmânî* (Haz. R. Toparlı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MATTHEWS, P. H. (2007). *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, Oxford University Press.
- MENINSKI, F. M. (1680). *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae I, III*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- PIANIGIANI, O. (1907). *Vocabolario Etimologico della Lingua Italiana*, Roma-Milano: Societa Editrice Dante Alighieri (<https://www.etimo.it/?cmd=id&id=13158&cmd=bca6f6548b508b0c5e61a568fb1e1d8e>)
- REDHOUSE, Sir J. (1890). *A Turkish and English Lexicon, Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*, Beirut.
- SARAÇ, T. (1985). *Fransızca Türkçe Büyük Sözlük*, Adam Yayınları.
- SESTERHENN, K. E. (2016). *An Overview of the Phenomenon of Doublets in English*: University of Georgia Theses and Dissertations.
- STACHOWSKI, M. (1988). "Ergänzungen zu The Lingua Franca in the Levant", *Folia Orientalia*, XXV: 195-212.
- STACHOWSKI, M. (2019). *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*, Kraków.
- STEINGASS, (1963). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London: Routledge.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ (1882). *Resimli Kâmûs-ı Fransevî*, İstanbul: Mihran.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ (1900) [2015]. *Kâmûs-ı Türkî* (Haz. Paşa Yavuzaslan), Ankara: TDK Yayınları.
- TATÇI, M. (1990). *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları,
- TIETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I A-E*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- TIETZE, A. (2009), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- URBAN, M. (2015). *The Treatment of Turkic Etymologies in English Lexicography: Lexemes Pertaining to Material Culture*, Kraków: Jagiellonian University Press.
- WEHR, H. (1976). *Arabic-English Dictionary: The Hans Wehr Dictionary of Modern Written Arabic*, Edited by J M. Cowan, New York: Ithaca.
- YAVUZ, K. (2007). *Gülşehrî'nin Mantku't-tayr'ı (Gülşen-nâme) Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma*, 2 Cilt, Ankara: Kırşehir Valiliği Yayını (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10685.girispdf.pdf?0>).
- YÜCE, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb*, Ankara: TDK Yayınları.